

Muhammed Hamidullah'ın Siyer İlimine Katkıları

Adem APAK

Yrd. Doç. Dr.; U.Ü. İlahiyat Fakültesi

Özet

Muhammed Hamidullah, geçen yüzyılın en önemli İslâm alimlerinden birisi olup, İslâmî ilimlerde –özellikle siyer, hadis ve İslâm hukuku- pek çok eser vermiştir. Onun çalışmalarının sayısı ve çeşitliliği kadar, İslâmî ilimlere getirdiği yeni yorumlar da dikkat çekicidir. Meselâ Hamidullah, siyerde mucize merkezli bir peygamber sunumu yerine, insanî odaklı ve dinî öğretiyi merkeze alan bir peygamber takdimini ortaya koymuştur. Bu makalede müellifin siyer ve İslâm tarihi alanlarındaki eserlerinin kısaca tanıtımlarının yapılması ve onun bu konulara dair orijinal görüşlerinin örneklerle analiz edilmesi hedeflenmektedir.

Abstract

Muhammad Hamidullah's Contribution to the Science of Siyer

Muhammad Hamidullah is one of the leading Muslim scholars of the last century who has written on various Islamic sciences including, but not limited to, Siyer, Hadith and Islamic Jurisprudence. Hamidullah is significant not only for the variety and the amount of his publications, but also for the new approaches he brought to the Islamic

sciences in general. In the science of Siyer, for instance, instead of presenting Muhammad (pbuh) simply as a miracle-maker prophet, Hamidullah gave emphasis to the human nature of the Prophet beside his prophetic mission. This article attempts to give a brief description of Hamidullah's books, especially in Siyer and Islamic History. It will also analyze some of his views that are considered both original and novel by giving several examples.

Anahtar Kelimeler: Muhammed Hamidullah, Siyer, İslâm Tarihi, İslâm Peygamberi

Key words: Muhammad Hamidullah, Siyer, Islamic History, The Prophet of Islam

A. MUHAMMED HAMİDULLAH'IN SİYER ALANINDAKİ ESERLERİ

Muhammed Hamidullah, Kur'an ilimleri başta olmak üzere, İslâm hukuku ve hadis gibi İslâmî disiplinlerde pek çok eser vermiştir¹. Onun dünyada özellikle de ülkemizde tanınmasına vesile olan ilmi saha ise, *İslâm Peygamberi* adlı eseri nedeniyle siyerdir. Müellifin bu çalışmasından başka gerek telif, gerekse tahkik olarak bu alanda müracaat edilen pek çok kitabı bulunmaktadır.

İbn İshak (ö. 151/768), ilk meğâzî² ve İslâm tarihi yazarı olarak kabul edilir³. Onun siyerli ilgili rivayetleri İbn Hişam'ın *es-Sîretü'n-Nebeviyye* isimli eserinin muhtevasında günümüze kadar gelmiştir. Ayrıca nüshalar halinde bu rivayetlerin orijinal kısımları geçen asırda neşredilmiştir. Neşirlerinden biri Süheyl Zekkar'a⁴, diğeri de Muhammed Hamidullah'a⁵ aittir. İbn İshak'ın bu kitabı incelendiğinde Hz. Peygamber'in (sav) hayatı ve şahsiyetinin,

¹ Müellifin 40 kadar kitap ve 700'e yakın makalesinin olduğu ifade edilmektedir. bk. Altınay, Ramazan, "Örnek Bir Çağdaş İslâm Bilimleri Araştırmacısı: Muhammed Hamidullah", *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 3, Van 2000, s. 263-264; Yaşaroğlu, Kamil, "Muhammed Hamidullah", *Çağdaş İslâm Düşünürleri*, (ed. Karadaş, Cağfer), Bursa 2003, s. 89. Müellifin eserleri hakkında ayrıca bk. Avcı, Casim, "Prof. Dr. Muhammed Hamidullah", *Hadis Tetkikleri Dergisi*, sy. 1, İstanbul 2003, s. 224-226.

² Fayda, Mustafa, "İbn İshak", *DİA*, XX, 95.

³ Şeşen, Ramazan, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İstanbul 1988, s. 26.

⁴ İbn İshak, *Kitabü's-Siyer ve'l-Megâzî*, (thk. Süheyl Zekkar), Dimaşk 1976.

⁵ İbn İshak, *Sîretü İbn İshak el-Müsemma bi-Kitabi'l-Mübtete ve'l-Meb'as ve'l-Megâzî*, (thk. Muhammed Hamidullah), Rabat 1976-Konya 1981.

münferit bir hadise gibi telakki edilmeyip, dünya ve insanlık tarihinin önemli bir bölümü olarak ele alındığı görülür⁶. Aşağıda da ifade edileceği gibi, Hamidullah'ın siyer ile ilgili çalışmalarında, İbn İshak'ın bu geniş çerçeveli ve tarihî derinliği dikkate alan siyer anlayışından önemli derecede etkilendiği görülür.

Muhammed Hamidullah'ın genelde İslâm tarihi, özelde de siyer alanında yaptığı önemli çalışmalarından biri de Belâzürî'nin (279/892-93) *Ensâbü'l-Eşrâf*⁷ isimli eserinin ilk bölümünü neşretmesidir. Bu eser, bir bütün olarak tabakât, ensâb ve ahbâr üsluplarının birleştirilmesi suretiyle meydana getirilmiştir⁸. Kitabın, Hamidullah'ın neşrettiği kısmının muhtevası, klâsik siyer eserleri muhtevasıyla birebir uyumludur. Bu nedenle diğer ciltlerinden bağımsız olarak değerlendirildiğinde, *Ensâbü'l-Eşrâf*'in bu bölümünü müstakil bir siyer kitabı olarak kabul etmek mümkündür. Eser, Nuh'un (a.s.) soyunun tanıtılmasıyla başlar. Daha sonra Hz. İbrahim-Hz. İsmail silsilesiyle Hz. Peygamber'e (sav) kadar soy zinciri takip edilir. Hz. Peygamber'in (sav) doğumu ve peygamberliğine kadar faaliyetleri, peygamberliği, ayrıca ilk Müslümanların Mekke müşrikleriyle ilişkileri de kitapta ele alınır. Bir ensâb kitabı olması sebebiyle kronolojik metod yerine biyografik takdim tercih edildiği için, eserde konu başlıkları genelde şahıs isimleriyle şekillenmiştir. Kitabın başında Mekke'nin ileri gelen müşriklerinin (Ebû Cehil, Ebû Leheb, Âs b. Vâil, Utbe b. Rebîa vs.) soyları ve faaliyetleri hakkında bilgi verildikten sonra, aynı şekilde ilk Müslümanlarla ilgili olarak yine şahıs adı başlıklarında malumat aktarılmıştır. Kitabın muhtevasında Habeşistan'a göç, Akabe Biatları, Hicret gibi tarihi olaylara, seriyye ve gazve benzeri siyer konularına da yer verilmiştir. Hz. Peygamber'in (sav) özel hayatından ayrıca vali, amil, komutan, müezzin gibi idareci ve memurlarından bahsedilmesinin ardından kitap vefat hadisesinin aktarımıyla tamamlanmıştır.

Vakîdî'nin *Kitabü'r-Ridde maa nebze min futûhi'l-İrak* isimli ridde hadiseleri ve Irak fetihlerini konu alan kitabı da Muhammed Hamidullah'ın neşrettiği diğer bir İslâm tarihi kaynağıdır⁹.

⁶ Fayda, Mustafa, "İbn İshak", *DİA*, XX, 95.

⁷ Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, I, (thk. Muhammed Hamidullah), Jerusalem 1963.

⁸ Fayda, Mustafa, "Belâzürî", *DİA*, V, 392.

⁹ Vakîdî, *Kitabü'r-Ridde maa nebze min futûhi'l-İrak*, (thk. Muhammed Hamidullah), Paris 1989. Aynı eser Yahya Cebürî tarafından da (Beyrut 1990, Dârü'l-Garbi'l-İslâmî) neşredilmiştir.

*el-Vesâiku's-Siyâsiyye*¹⁰, gerek Hz. Peygamber'in (sav), gerekse onun halifelerinin resmî nitelikteki yazışmalarını muhtevi, siyer ve İslâm tarihinin ilk kaynaklarının taranmasıyla meydana getirilen bir çalışmadır. Kitabın ilk iki bölümünde Hz. Peygamber'in (sav), bir peygamber, devlet başkanı ve ordu komutanı olarak yaptığı yazışmalar ele alınır. Bu bölümde onun komşu devlet başkanlarına gönderdiği davet mektuplarının orijinal kısımları ve kendisine ulaşan cevapların metinleri yer alır. Ayrıca Hz. Peygamber'in (sav) vali, ordu komutanı, zekât amili, kabile reisi gibi farklı görev ve statüdeki şahıslara mektupları ve bunların cevapları bulunur. Bundan başka, başta Medine vesikası olmak üzere¹¹ kabilelerle yapılan siyasî anlaşmalara dair bilgiler de eser muhtevasına dahidir. Çalışmada sadece Hz. Peygamber (sav) ve onun idarecilerinin değil, Mekke müşriklerinin Müslümanlar'la ilgili yazışmaları da konu edilmiştir. Buna Ebû Süfyan'ın, Muhacir Kureyşliler'i himaye etmemeleri için Medineliler'e gönderdiği mektup¹² örnek gösterilebilir. İlk iki bölümü Hz. Peygamber'in (sav) yazışmalarına ayrılan kitabın üçüncü bölümü ise Hulefâ-i Râşidîn döneminin resmî muhaberât faaliyetlerine hasredilmiştir. Bu nedenle Hamidullah'ın bu eseri, bir siyer çalışması izlenimi vermekle birlikte, İslâm tarihi ve İslâm hukuku başta olmak üzere, diğer İslâmî ilim dalları için de kıymetli bilgiler ihtiva etmektedir.

Muhammed Hamidullah'ın gerek dünyada gerekse ülkemizde tanınmasına sebep olan eseri *İslâm Peygamberi*'dir¹³. Dilimize farklı mütercimler tarafından çevrilen¹⁴ bu kitabın metodu ve muhtevası hakkında aşağıda hususî değerlendirmeler yapılacağı için, biz burada onun siyerle ilgili diğer çalışmalarından özet olarak bahsetmek istiyoruz:

Muhammed Hamidullah'ın, *İslâm Peygamberi* gibi defalarca neşirleri ve tercümeleri yayınlanan diğer bir çalışması Hz. Peygamber'in (sav) askerî faaliyetlerini konu edinen *Hz. Peygamber'in Savaşları* adlı eseridir¹⁵. Bu kitap klâsik meğazî kitaplarının modern

¹⁰ Hamidullah, Muhammed, *el-Vesâiku's-Siyâsiyye li Ahdi'n-Nebevî ve'l-Halîfeti'r-Râşide*, Beyrut 1985. Bu eserin Hz. Peygamber (sav) ile ilgili bölümü *Hz. Peygamber Dönemi Siyasi-İdari Belgeleri* adıyla Vecdi Akyüz tarafından tercüme edilmiştir. (İstanbul ts., Kitabevi Yay.)

¹¹ *el-Vesâik*, s. 57-63.

¹² *el-Vesâik*, s. 69.

¹³ Hamidullah, Muhammed, *İslâm Peygamberi*, (çev. Salih Tuğ), I-II, İstanbul 1991.

¹⁴ Eserin Türkçe çevirileri hakkında bk. Altınay, s. 270.

¹⁵ Hamidullah, Muhammed, *Hz. Peygamber'in Savaşları*, (çev. Salih Tuğ), İstanbul 1991, 2003.

versiyonu gibidir. Bu çalışmasında Hamidullah'ın, ilk siyer müellifi kabul edilen İbn İshak'ın metodundan etkilendiği söylenebilir. *Hız. Peygamber'in Savaşları* kitabında müellif, klâsik siyer ve meğazî eserlerinde bulduğu bilgileri, şahsî gözlemlerinden de istifade ederek harita ve kroki desteğiyle mukayeseli bir şekilde değerlendirmiştir. Asıl yerleri kaybolmaya başlayan ve bazen de iskân alanları tarafından işgal edilmiş bulunan tarihî mekânların orijinal koordinatlarının günümüze kadar ulaşmasında onun gayretlerinin büyük payının bulunduğu unutulmamalıdır.

*Resûlullah Muhammed*¹⁶ isimli kitap, Hamidullah'ın muhtasar bir siyer çalışmasıdır. Burada onun, siyer ile olduğu kadar, genel İslâm tarihi konularıyla da alakalı olan yayınlanmış eserlerinden de bahsetmek gerekirse, bunlar yazarın ülkemizde verdiği ders ve konferanslar notlarından derlenen küçük boyuttaki kitaplar olup, *İslâm Tarihine Giriş*¹⁷, *İslâm Müesseselerine Giriş*¹⁸ ve *İslâm Tarihi Dersleri*¹⁹ adlarını taşımaktadır. Ayrıca müellifin Behawalpur İslâmîa Üniversitesi'nde verdiği on iki konferansı The Emergence of Islam ismiyle kitaplaştırılmış ve *İslâm'ın Doğuşu* adıyla dilimize çevrilmiştir²⁰. *Hız. Peygamber'in Altı Orijinal Diplomatik Mektubu*²¹ ismiyle yayınlanan kitabının muhtevası, onun *el-Vesâik* eserinin muhteviyatında mevcuttur. Nihayet *İslâm'da Devlet İdaresi*²² isimli kitabı da onun dolaylı bir siyer çalışması olarak kabul edilebilir.

¹⁶ Hamidullah, Muhammed, *Resûlullah Muhammed*, (çev. Salih Tuğ), İstanbul 1973. Bu kitabın başka bir çevirisi *Allah'ın Elçisi Muhammed* başlığıyla Ülkü Zeynep Babacan tarafından yapılmıştır. (İstanbul 2001).

¹⁷ Hamidullah, Muhammed, *İslâm Tarihine Giriş*, (çev. Ruhi Özcan), İstanbul 1999.

¹⁸ Hamidullah, Muhammed, *İslâm Müesseselerini Giriş*, (çev. İhsan Süreyya Sırma), İstanbul 1984, 1992. Bu eser, müellifin Erzurum Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi'nde verdiği İslâm Müesseseleri Tarihi derslerinin sistemli bir şekilde çevrilmesi neticesinde ortaya çıkmıştır. (Yaşaroğlu, s. 91).

¹⁹ Hamidullah, Muhammed, *İslâm Tarihi Dersleri*, (çev. Ruhi Özcan), Erzurum 1976.

²⁰ Hamidullah, Muhammed, *İslâm'ın Doğuşu*, (çev. Murat Çiftkaya), İstanbul 1997.

²¹ Hamidullah, Muhammed, *Hız. Peygamber'in Altı Orijinal Mektubu*, (çev. Mehmet Yazgan), İstanbul 1990. Bu eserde Hz. Peygamber'in (sav), Mısır meliki Mukavkıs, el-Ahsâ valisi Münzir, Habeş kralı Necaşi, Bizans imparatoru Heraklios, İran hükümdarı ve Umman melikleri Cevfer ile Abd kardeşlere gönderdiği mektuplar ve muhtevaları ele alınmıştır.

²² Hamidullah, Muhammed, *İslâm'da Devlet İdaresi*, (çev. Kemal Kuşçu), Ankara 1979. Müellifin siyer alanındaki eserlerinin muhtevası hakkında geniş bilgi için bk. Altınay, s. 269-292.

Muhammed Hamidullah'ın yukarıda zikredilen eserlerinden başka gerek İslâm tarihi, gerekse siyer alanında çeşitli dillerde yayımlanan makale ve tebliğleri de bulunmaktadır. Bunların bir listesi *İslâm Peygamberi* isimli kitabın sonunda verilmektedir. Ancak bu listenin baş tarafında, zikredilen çalışmaların onun bütün eserlerini kapsamadığı, burada bazı seçmelerin yapıldığı ifade edilmektedir²³. Dolayısıyla müellifin gerek dünyada, gerekse ülkemizde yayınlanan bütün eserlerinin yeniden tespit ve tasnifine, ayrıca şayet varsa yayınlanmayan çalışmalarının da ilim dünyasına kazandırılmasına ihtiyaç duyulduğu açıktır. Buna katkı sadedinde biz, onun ülkemizde yayınlanan ve siyerle doğrudan ilgili olduğunu düşündüğümüz makalelerinden tespit edebildiklerimizi burada zikretmek istiyoruz:

1. "el-İlâf veya İslâm'dan Önce Mekke'nin İktisadî-Diplomatik Münasebetleri", (çev. İsmail Cerrahoğlu), AÜİFD, IX, Ankara 1961, s. 213-223.
2. "Hz. Peygamber Devrinde İçtimâî Hayat", Hilal, III/26, Ankara 1962, s. 2-3.
3. "Hz. Peygamber Devrinde İçtimâî Hayat", Hilal, III/31-34, Ankara 1962, s. 9-12.
4. "Hz. Peygamber'in Kisra'ya Gönderdiği Mektubun Aslı" (çev. Muharrem Şen), Diyanet Dergisi, VIII/82-83, Ankara 1969, s. 95-100.
5. "Hz. Peygamber'in Kisra'ya Gönderdiği Mektubun Aslı" (çev. Muharrem Şen), VIII/84-85, Ankara 1969, s. 169-176.
6. "Hz. Peygamber'in Orduya Güzel Numunesi", Hilal, X/117, İstanbul 1971, s. 7-9.
7. "Hz. Peygamber'in Süt Kardeşleri", İslâm Medeniyeti Dergisi, III/2, İstanbul 1973.
8. "Hz. Peygamber'in İslâm Öncesi Seyahatleri", (çev. Abdullah Aydın), EAÜİFD, IV, Ankara 1980, 327-342.
9. "Hz. Peygamber'in Hayatı", Görüş, VIII/9, İstanbul 1981, s. 6-10.
10. "Hem Rahmet Hem de Harb Peygamberisin" (çev. Y. Ziya Kavakçı), Diyanet Özel, Ankara ?, s. 88-95.
11. "Hz. Peygamber Gayri Müslimlere Nasıl Davrandı" (çev. Suphi Seyf), İlim Sanat, VII, Ankara 1986, s. 12-18.

²³ bk. *İslâm Peygamberi*, II, 1159-1169.

12. “Hz. Peygamber’in Büyük Düşmanlarının Psikolojisi” (çev. İsmail Yakıt), EAÜİFD, Erzurum 1986, VI, s. 211-218.
13. “Hz. Peygamber’in Siretinde Anılan Devlet Çeşitleri” (çev. Mustafa Varlı), Diyanet, XV/4, Ankara 1989, s. 45-66.
14. “Hz. Peygamber Zamanında (569-632) Medine’nin Sosyal Yapısı” (çev. İhsan Süreyya Sırma), *İlk İslâm Devleti (Makaleler)*, İstanbul 1992, s. 9-35.
15. “İlk İslâm Devleti”, (çev. İhsan Süreyya Sırma), *İlk İslâm Devleti (Makaleler)*, İstanbul 1992, s. 36-59.
16. “Hicrî Takvim ve Tarihi Arkapları” (çev. Kasım Şulul), UÜİFD, IX, Bursa 2000, s. 671-686.
17. “Müslümanların, Gayrimüslimlerle Münasebetleri”, (çev. Levent Öztürk), İSTEM, Konya 2003, II, s. 195-205.

B. MUHAMMED HAMİDULLAH’IN SİYERE METOD VE MUHTEVA AÇISINDAN KATKILARI

Çalışmanın bu kısmında, Muhammed Hamidullah’ın klâsik siyer ve İslâm tarihi yazarlarından farklı olarak siyer konularını ele alış tarzını, hem metod hem de muhteva açısından ele alınması hedeflemektedir. Değerlendirmelerde özellikle onun *İslâm Peygamberi ve Hz. Muhammed’in Savaşları* adlı kitapları esas alınmıştır.

1. Siyerin Temellendirilmesi

Muhammed Hamidullah, siyer alanında yazdığı en önemli eser olan *İslâm Peygamberi*’nin başlangıç kısmında, siyer çalışmalarına niçin gerek duyulduğunu açıklamaktadır. Acaba Müslümanlar Hz. Peygamber’in (sav) hayatını niçin öğrenmek, okumak, yazmak ve tetkik etmek istemişlerdir? Veya Hz. Peygamber’in (sav) hayatını bilmek bizler için neden önemlidir? Hamidullah, hem kendi dönemine kadar yazılan eserlerin, hem de bizzat telif ettiği çalışmaların yazılış sebebini ve daha sonra yapılacak aynı mahiyetteki araştırmalara niçin ihtiyaç duyulacağını şu şekilde izah eder: Allah Resûlü (sav), insanların en şereflişidir ve kâmil insandır, bu sebeple sadece peygamberliğini kabul edenlerin değil, dünyadaki her insanın onu tanımaya ihtiyacı vardır. Çünkü her ırk, her bölge ve her meslekten bir çok insan dünyadan gelip geçmesine rağmen, onun yeri kesinlikle doldurulamamıştır. Dünyada yaşamış olan pek çok kişi unutulmuştur, ancak Hz. Peygamber (sav) zihinlerde hâlâ canlı durmaktadır. Bu sebeple o, tanınmayı ve tanıtılmayı her insandan çok daha fazla hak etmektedir. Ayrıca Müslümanlar’ın onu özellikle tanımaları gerekir. Çünkü onun yolu bilinmezse,

sünnetini takip etmek ve gerçek anlamda müslüman olmak mümkün değildir. Hz. Muhammed (sav), Kur'an'ın insanlara ulaşmasını sağlamış ve inananlar için müstesna bir örnek olmuştur. O, bir peygamber olarak tebliğ ettiği İslâm dinini bizzat yaşamış ve ideal anlamda mü'minlik örnekleri sunmuştur. Bu sebeple hayatını bilmek, Müslümanlar için öncelikli gaye ve vazife, hatta zorunluluk olmaktadır.

Resûlüllah (sav), dünyanın hak aleyhine bozulan dengesini yeniden kurmak için gönderilmiştir ve ondan sonra yeni bir elçi/peygamber de gelmeyecektir. Dolayısıyla dünyanın onun gösterdiğinden başka çıkış yolu ve kurtuluş şansı yoktur. Hz. Peygamber'in (sav) çağrısı bir ırk veya zümreye mahsus olmayıp bütün insanlığadır. O, özel nitelikli insanlara değil, ortalama/vasat olanlara hitap etmektedir. Zira Hz. Muhammed (sav) bir insan, bir kul olarak hayatın (sıradan insanın yaşadığı) bütün tezahürlerini yaşamış ve her alanda örnek alınabilecek mükemmel davranışlar sergilemiştir²⁴.

2. Siyer Yazımında Kaynak Çeşitliliği

Siyer ilminin temel kaynakları Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamber'in (sav) hadisleridir. Dolayısıyla bu kaynaklardan herhangi biri ihmal edilerek siyerin yazılması mümkün değildir. Ancak bunlar siyer telifi için gerekli olmakla birlikte, yeterli de değildir. Her şeyden önce siyer müellifinin sıradan bir biyografi yazarından farklı olması gerekir. Hz. Peygamber'in (sav) hayatını tetkik edecek kişi, samimi, derin bir anlayış sahibi, önyargısız ve tarafsız olmalıdır. Bundan başka siyer yazarı, Hz. Peygamber'in (sav) yaşadığı ülkenin önceki dönemini, ayrıca devrin beynelmilel tarihini bilmek durumdadır. Onun sosyoloji, edebiyat, askerlik gibi yan bilim ve sanatlarda yeterli derecede malumat sahibi olması da gerekir.

Hz. Peygamber'in (sav) hayatını tetkike başlayan kişi, her şeyden önce Kur'an ve Hadis ilimlerine vakıf olmalıdır. Arap Edebiyatı, özellikle şiir alanında yeterli seviyeye ulaşmalı, kitabeleri tetkik edip onlar hakkında değerlendirmeler yapabilmelidir. Ayrıca o, sadece Hicaz merkezli bir tarih malzemesiyle yetinmeyip, Hicaz ile doğrudan veya dolaylı ilişkili olan çevre ülkelerin o dönemden kalan kroniklerinden ve kalıntılarından da istifade etmelidir. Meselâ Çin, Habeşistan, Mısır, Bizans, İran ve Hindistan'dan Hz. Peygamber'in (sav) yaşadığı dönemin görünüşünü -dışarıdan gözlem olarak- tespit edebilmelidir.

²⁴ *İslâm Peygamberi*, I, 3-6.

Siyer yazarı, ilk siyer müellifi olarak bilinen İbn İshak başta olmak üzere, ilmî seleflerinin eserlerinden ziyadesiyle istifade etmeli, ayrıca muazzam bir bilgi birikimi sunan ensâb kitaplarından en iyi şekilde yararlanmalı, Ya'kûbî, Dineverî ve Taberî gibi siyer konularında önemli bilgiler aktaran umumî tarih kaynaklarını da ihmal etmemelidir²⁵. Nihayet siyer müellifi, bahsedilen kaynak eserlere ilave olarak, daha sonraki dönemlerde gerek doğuda, gerekse batıda neşredilen, hem Müslümanlar tarafından yazılmış, hem de müsteşriklerin telif ettikleri siyer ile ilgili eserlerden mutlaka haberdar olmalı ve bunları tetkik etmelidir²⁶.

3. Şahsî Gözlem

Muhammed Hamidullah, siyer çalışmalarında önceki dönemlerden kendisine ulaşan rivayetler ile iktifa etmeyip, tarihçilerin çokça ihmal ettikleri şahsî gözlem metodunu kullanmıştır. Geçmişte bir kereliğine yaşanmış tarihî hadiselerin gözlenebilmesi mümkün değildir. Ancak konu edinilen olayların meydana geldiği mekânları (şayet buralar hâlâ korunabiliyseye) tekrar inceleme imkânı her zaman vardır. Bu sayede, gerçekleştiği rivayet/iddia edilen olayların, gözlenen mekânsal imkânlarla meydana gelip gelemeyeceğine dair kanaat izhar etmek mümkün olur. Hamidullah bu metodu siyer alanında yazdığı eserlerinde en güzel şekilde uygulamıştır. Meselâ, Bedir savaşının gerçekleştiği alanı bizzat incelemiş, savaşı krokiler yardımıyla aktarmıştır²⁷. Uhud, Hendek, Hayber savaşları ve Mekke'nin fethini de benzer şekilde sunmuştur²⁸. Müellif, Hendek savaşı krokisini, ziyaret ettiği dönemdeki yerleşim mekânlarıyla iç içe göstererek, savaşın gerçekleştiği alanı farazî bir şekilde değil, kendisinin inceleme yaptığı dönemdeki gerçek boyutlarıyla tanıtmaya çalışmıştır²⁹. Ayrıca gözlem yaptığı tarihî mekânların, incelediği zamandan kendi gözlem tarihine kadar (1930-1950) geçen dönemdeki değişimlerinden ve ziyareti esnasındaki özelliklerinden de bahsetmiştir³⁰. Nitekim müellif, Uhud savaşının yapıldığı mekânı ziyareti esnasında, o dönemde bölgede hangi kabile mensuplarının yaşadığına dair güncel bilgiler verir³¹. Benzer tespitleri gözlem yapma imkanı bulduğu Taif

²⁵ Hamidullah, çalışmalarında mümkün olduğunca ilk kaynaklara müracaat etmiş, eserlerinde matbu kaynaklar kadar yazmaları da kullanmıştır. Altınay, s. 269; Yaşaroğlu, s. 92.

²⁶ *İslâm Peygamberi*, I, 7-10.

²⁷ *Hiz. Peygamber'in Savaşları*, s. 29-30, 33.

²⁸ *Hiz. Peygamber'in Savaşları*, s. 52, 67, 107, 87.

²⁹ *Hiz. Peygamber'in Savaşları*, s. 67.

³⁰ *Hiz. Peygamber'in Savaşları*, s. 42-43.

³¹ *Hiz. Peygamber'in Savaşları*, s. 50.

ve civarı³² ile Huneyn bölgesi³³ hakkında da yapar. Hamidullah, Nur Dağı ve Hira mağarasını defalarca tetkik etmiş ve buralar hakkındaki gözlemlerini aktarmıştır³⁴. Bu esnada karşılaştığı bölge sakinlerine, oranın eski tarihi ile ilgili sorular sorarak, araştırmasında yerel kültürün kaynaklarından ve bölge sakinlerinin gözlem ve bilgilerinden de istifade etmiştir³⁵.

Muhammed Hamidullah, eserlerinde siyer kaynaklardan bilgiler aktarmak suretiyle hadiseleri değerlendirirken, zaman zaman şahsî gözlemleriyle tarihî bilgileri karşılaştırmış ve bu hususta gözlemlerine daha çok itibar etmiştir. Müellif bu tavrını “*Bütün belgeler yararlıdır, ama, hiçbir rapor kişisel gözlemlerle bir değildir*” sözleriyle dile getirir³⁶. Onun bu yönünü Uhud savaşı ile ilgili değerlendirmelerinde bulmak mümkündür: Hamidullah pek çok kişinin Uhud Dağı’nın arkasında bir geçit olduğunu ve geçidin doğruca Hz. Peygamber’in (sav) savaş esnasındaki karargâhına açıldığını, bu sebeple okçuların yerlerini terk etmesi sebebiyle Müslümanlar’ın bu savaşta zor anlar yaşadığının kaynaklarda zikredildiğini ifade ettikten sonra, kendisinin burayı hem 1932 hem de 1939’da defalarca incelediği ve bizzat dağa tırmandığı halde, böyle bir geçide rastlamadığını, dolayısıyla Halid b. Velid’in dağın arkasından saldırmasının mümkün olmadığını, ancak 10 kilometre kadar bir mesafeyi aşıp etrafını dolaşarak Müslümanlar üzerine hücum etmesinin daha yüksek bir ihtimal olduğunu ifade eder³⁷.

4. Geniş Çerçevesi Siyer Sunumu

Siyer alanında yazılmış kitaplar, konularını genelde dar çerçeveli olarak Hz. Peygamber (sav) odaklı olarak ele almışlardır. Bu tür eserlerin başlangıç kısmında, İslâm öncesi dönem Mekke’si ve Kâbe hakkında kısa bilgiler verilmekte, ardından Hz. Peygamber’in (sav) soyu ile ilgili özet malumat aktarılmakta, daha sonra onun özel hayatı ve peygamberlik faaliyetlerine geçilmekte, akabindeki olaylar da Hz. Peygamber’in (sav) şahsî faaliyetleriyle ilgili oldukları derecede zikredilmektedir. Hamidullah ise siyer konularını çok daha geniş çerçeveli ele alır. O, sadece Mekke veya (biraz daha geniş şekilde düşünülürse) Mekke-Medine-Taif üçgeni değil, bütün bir Hicaz ve Arap yarımadası merkezinde bir siyer takdimi yapar. Hatta zaman zaman bu sınır da aşıp, Asya, Avrupa ve Afrika kıtaları arasında

³² Hz. Peygamber’in Savaşları, s. 95-96.

³³ Hz. Peygamber’in Savaşları, s. 92.

³⁴ İslâm Peygamberi, I, 73.

³⁵ Hz. Peygamber’in Savaşları, s. 94.

³⁶ Hz. Peygamber’in Savaşları, s. 107.

³⁷ Hz. Peygamber’in Savaşları, s. 57.

bağlantı sağlayan, Bizans, İran ve Habeş ile kültürel, dinî, siyasi, ticarî ve askerî ilişkileri bulunan bir Arap yarımadası perspektifiyle Hz. Peygamber'in (sav) faaliyetlerini inceler. Müellif, bu bakış açısıyla Hz. Peygamber'i (sav) dünyanın bütün bu bilinen bölgelerine (sadece Mekke veya Hicaz değil) gönderilen bir peygamber olarak görür ve onun nübüvvetini bir şehrin veya bir bölgenin değil, o günün dünyasının en önemli olayı olarak kabul eder. Hamidullah bu bakış açısıyla meselâ Bedir savaşını sadece Mekke-Medine arasında veya Medineli Müslümanlar'la Mekke müşriklerinin iştirak ettikleri bir çatışma ya da Hicaz'ın bir iç meselesi olarak görmeyip, bunun uluslararası boyutuna dikkat çekerek, savaşın Habeşistan'daki yansımalarına işaret eder³⁸. Benzetmek mümkün olursa, Hamidullah, siyer konularını sadece Hz. Peygamber (sav) odaklı bir sanal kameradan izlemek yerine, Hz. Peygamber'i (sav) ve çevresini en merkeze almakla birlikte, hadiseleri, çevre ülkelerdeki yankılarını da gözlemleyebilecek şekilde çok daha geniş çerçeveli bir perspektifle sunmaya çalışır.

Hamidullah'ın ortaya koymaya çalıştığımız siyer metodu, *İslâm Peygamberi* adlı eserinde müşahhas hale gelmiştir. Nitekim müellif, eserinin başlangıç kısımlarında Hz. Peygamber'in (sav) soyu ve Mekke'nin siyasi hayatına geçmeden önce, o dönemin dünyası hakkında muhtasar, ama ihatalı malumat aktarır. Bu bahiste zikri geçen coğrafi bölgeler Çin, Hindistan, Türkistan, Moğolistan, Bizans, İran ve Habeşistan'dır³⁹. Hamidullah, bu bölgelerdeki siyasi, içtimai ve dinî görünümünün bir panoamasını sunduktan ve bölgelerin hususi problemlerini zikrettikten sonra, yeni bir dünya düzeni ve dinî öğretiyi ihtiyaç duyulduğunu şu ifadeyle dile getirir:

“İşte insan o devirde, bunların (doğru ve gerçek) kendisine yeniden söylenilmesine ve yeni baştan kendisinin sadece bir takım haklara sahip değil, aynı zamanda karşılıklı vazifelerle de yüklü bulunduğu ve hayatında işlemiş olduğu fiil ve hareketlerinden mes'ul ve bunların hesabının mutlaka bir gün vereceğine dair yeni baştan bir öğretime tabi tutulmaya muhtaçtır”⁴⁰.

Bu ifadeleriyle sadece Hicaz'ın değil, bütün dünyanın bir mübellige ihtiyaç duyduğuna işaret eden Hamidullah, önce tebliğ için en uygun olan mekânı aramaya çalışmış ve bu mekânda olması gereken coğrafi, sosyolojik hususiyetleri saydıktan sonra buna en uygun merkezin genelde Arap yarımadası, özelde de Mekke olduğunu

³⁸ *Hz. Peygamber'in Savaşları*, s. 45-46.

³⁹ *İslâm Peygamberi*, I, 11-17.

⁴⁰ *İslâm Peygamberi*, I, 17.

ileri sürmüştür⁴¹. Müellif Mekke'nin neden tebliğ merkezi olarak seçildiğini akli delillerle izah etmesinin ardından bu göreve Hz. Peygamber'in (sav) seçilmesinin sebeplerini de aynı şekilde ortaya koymaya çalışmıştır⁴². Hamidullah, siyer alanındaki bu orijinal değerlendirmelerinden sonra klâsik siyer eserlerinin genellikle ilk konusu olan Mekke'nin tarihi ve Hz. Peygamber'in (sav) soyunun zikrine geçmiştir⁴³.

5. Kronolojik Metoddan Sistematik Metoda Geçiş

Muhammed Hamidullah, eserlerinde kendisinden önce doğu bilimcilerinin müracaat ettikleri araştırma tekniklerini ustaca kullanmış, geliştirmiş ve çalışma yaptığı bütün disiplinlere bu sistematik yaklaşımını yansıtmıştır. Onun bu tavrını özellikle *İslâm Peygamberi* kitabında müşahede etmek mümkündür. Hamidullah, Allah Resûlü'nün (sav) hayatını (klâsik siyer kitaplarında olduğu gibi) menkıbevi üsluptan kurtararak rasyonel bir şekilde ele almış ve konuları akli izahlarla açıklamaya çalışmıştır⁴⁴. Onun bu tür bir yol takip etmesinde hukuk araştırmacısı olmasının mutlaka etkisi vardır. Ayrıca onun, eserini neşrettiği Mutezile kelamcısı ve fıkıh alimi Ebu'l-Hüseyn el-Basri'nin⁴⁵ fikirlerinden etkilenmiş olduğu da söylenebilir. Müellif, hukuk ilminden elde ettiği metodu siyer/tarih konularına da teşmil etmiş, kesinlikle yalın bir tarih aktarımına itibar etmeyip, tenkit, tercih, tahlil ve değerlendirmeye dayalı bir sistem takip etmiştir⁴⁶.

Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi* isimli eserini iki kısımda ele almıştır. Birinci kısımda (tercümenin ilk cildi) siyerin siyasi konularını, ikincisinde ise kültür ve medeniyet bahislerini incelenmiştir. Her iki bölümde de siyer bahisleri klâsik siyer kitaplarının aksine kronolojik değil, sistematik olarak sunulmuştur. Başka bir şekilde söylemek gerekirse, eserde farklı kategorilere ayrılan konular, kendi içlerinde kronolojik olarak işlenmiştir. Meselâ Medine'ye hicret sonrasında gerçekleşen ve Siyasi-Dini Hayat başlığıyla aktarılan hadiseler, Kureyşliler, Ehabîş Kabileleri, Habeşliler, Mısırlılar, Bizanslılar, İranlılar, Yarımada'daki Diğer Araplar, Yahudiler, Medine Dışındaki Yahudiler, Hristiyanlar ile

⁴¹ *İslâm Peygamberi*, I, 18-23, 24-26.

⁴² *İslâm Peygamberi*, I, 27-30.

⁴³ *İslâm Peygamberi*, I, 31-35.

⁴⁴ Altınay, s. 271.

⁴⁵ Basri, Ebu'l-Hüseyn, *el-Mu'temed fi Usûli'l-Fıkh*, (nşr. Muhammed Hamidullah), I-II, Dimaşk 1965.

⁴⁶ Yaşaroğlu, s. 91-92.

İlişkiler şeklinde tasnif edilmiş, ardından bu kategoriler kendi içinde kronolojik bir şekilde sunulmuştur⁴⁷.

Eserin ikinci kısmı (cildi) de benzer özelliklere sahiptir. Müellif burada zamanımızdaki ilim tasniflerine göre kültür ve medeniyet tarihi konularına dahil edilebilecek siyer bahislerini ele almıştır. Bu kısımda Hz. Peygamber'in (sav) dinî, ahlâkî ve içtimaî sahadaki eğitim, öğretim ve uygulama faaliyetleri incelenmiştir. Bu başlık altında ibadet ve eğitim tarihi, özellikle ilmî faaliyetler konu edilmiş, ayrıca devletin tanımı, kuruluşu, kuramsallaşması, yetkisi, sorumlulukları ve fonksiyonları üzerinde tespit ve değerlendirmeler aktarılmış, adli sistemin kuruluş ve yönetilmesi, iktisadî ve askerî teşkilatların işleyişi, diplomatik hayatın başlangıcı ve gelişmesi ile Hz. Peygamber'in (sav) siyaset sisteminin temel prensipleri örneklerle sunulmuştur. Mimarî ve şehircilik faaliyetleri de bu bölümde kendisine yer bulmuştur. Eserin son kısımlarında ise sosyal hayat üzerinde durulmuş, yani siyerin sosyal tarih alanına giren hayat görüntülerine yer verilmiş ve nihayet Hz. Peygamber'in (sav) vefatı ve akabinde gerçekleşen hilafet meselesinden bahisle eser tamamlanmıştır.

İslâm Peygamberi'nde dikkat çeken diğer bir husus da, Hicret'ten önce Müslüman kadınların faaliyetleriyle ilgili müstakil bir konunun ele alınmasıdır ki, böyle bir bahse diğer siyer kitaplarında tesadüf etmek mümkün değildir⁴⁸. Hamidullah, Hz. Peygamber (sav) döneminde Müslümanların Yahudi ve Hıristiyanlarla siyasi ilişkilerinden bahsederken, onların dinî hayatları hakkında da özet bilgiler aktarmış, burada Kur'an-ı Kerim'e göre Mesih ve Hıristiyanlık başlıklı bir bölümü eserine dahil etmiştir⁴⁹. Arabistan'da yayılma imkanı bulan Mecusilik, Sabilik, Budizm gibi dinler de kitabın bu kısmında özet mahiyette de olsa yer bulmuştur⁵⁰. Bu gibi konular, Hamidullah'ın siyer muhteviyatına dahil ettiği yeni mevzular kabilindedir. Müellif bu şekilde Hicaz'ın siyasi, kültürel, sosyal ve dinî görünümü hakkında sistemli bilgiler aktarmış ve sadece Hz. Peygamber (sav) değil, onun odağında yer aldığı coğrafi merkez çerçeveli bir siyer sunumu yapmaya çalışmıştır.

⁴⁷ *İslâm Peygamberi*, I, 217-631.

⁴⁸ *İslâm Peygamberi*, I, 168-175.

⁴⁹ *İslâm Peygamberi*, I, 546-646.

⁵⁰ *İslâm Peygamberi*, I, 646-650.

6. Hz. Peygamber'in (sav) Takdiminde Dinî Öğretinin ve İnsanı Boyutun Öne Çıkarılması

Muhammed Hamidullah'ın siyer alanına getirdiği yeniliklerden biri, belki de en önemlisi, Hz. Peygamber'i (sav) takdimde mucize boyutundan ziyade, onun insanî yönünün ve getirdiği dinî öğretinin öne çıkarılması hususudur. Gerek eski kaynaklarda, gerekse günümüzde yazılan siyer kitaplarında Hz. Peygamber'in (sav) faaliyetlerinin sunumunda mucize bahislerine ağırlık verildiği ve Allah Resûlü'nün (sav) doğumundan itibaren mucizeler ışığında tanıtıldığı açıkça görülür. Nitekim bu konuda *Delâil* diye bilinen müstakil kitaplar yazılmıştır⁵¹.

Muhammed Hamidullah, peygamberliğin takdiminde, özellikle mucize, bahsinde seleflerinden farklı yaklaşımlara sahiptir. Müellif, "Bir peygamberden beklenen şey, onun doğumundan itibaren mucizeler göstermesidir" şeklinde mucizeler hakkındaki genel kanaatini aktardıktan sonra, eserinde Hz. Peygamber'in (sav) doğumu ve çocukluğu esnasında meydana geldiği rivayet edilen ve mucize olarak nitelendirilen hadiseleri⁵², kalbinin yarılması meselesini⁵³, onun müşrik bayramlarına katılmasının engellendiği hususunu⁵⁴ herhangi bir yorum ve değerlendirme yapmaksızın sıralar. Ancak bunlar arasında sadece Bahira hadisesine itiraz ederek, buna inanmanın safillik olacağını söyler⁵⁵. Peygamberlik sonrasında gerçekleşen Hicret esnasında mağaradaki güvercin ve örümcek meselesi⁵⁶ ile yolda karşılaşılan Ümmü Mabe'd'in keçisinin bol süt vermesi⁵⁷ gibi olayları da eserine alır. Fakat bunlar hakkında da herhangi bir görüş açıklamaz⁵⁸.

⁵¹ Meselâ bk. Ebû Bekr Cafer b. Muhammed b. Hasan Firyâbî, *Delâilü'n-Nübüvve*, (thk. Amir Hasan Sabri), ? 1986, (Dâru Hira); Ahmed b. Abdullah el-İsfahânî, *Delâilü'n-Nübüvve*, Halep ts. (Dâru'l-Vâi); Kâdî Abdülcabbar, *Tesbitü Delâilü'n-Nübüvve*, (thk. Abdülkerim Osman), I-II, Beyrut 1966, (Dâru'l-Arab); Beyhakî, *Delâilü'n-Nübüvve ve Ma'rifeti Ahvâli Sahibi's-Şeria*, I-VII, Beyrut 1985.

⁵² *İslâm Peygamberi*, I, 40-44.

⁵³ *İslâm Peygamberi*, I, 102-103.

⁵⁴ *İslâm Peygamberi*, I, 48-49.

⁵⁵ *İslâm Peygamberi*, I, 47-48.

⁵⁶ *İslâm Peygamberi*, I, 163.

⁵⁷ *İslâm Peygamberi*, I, 165.

⁵⁸ Hz. Peygamber'in (sav) gerek risâletinden önce, gerekse sonra meydana geldiği bildirilen olağanüstü hallerle ilgili olarak farklı bilgi, yorum ve değerlendirmeler için bk. Sâbûnî, Nureddin Ahmed b. Mahmud, *Matüridiyye Akaidi*, (çev. Bekir Topaloğlu), Ankara 1979, s. 109-127; Filibeli Ahmed Hilmi, *İslâm Tarihi*, İstanbul 1982, s. 145-148; Bulut, Halil İbrahim, *Nübüvvetin İsbati Açısından Hissî Mucizeler*, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 2001, s. 30-44, 69-85, 215-290; Ahatlı, Erdinç,

Muhammed Hamidullah, mucizeler ile ilgili esas kanaatlerini kitabının Mir'ac ve Mucizeler başlıklı kısımda dile getirir⁵⁹. Kur'an-ı Kerim'de bir çok peygamberden ve onların mucizelerinden bahsedildiğini ifade ederek, Mûsâ'nın âsâsının yılan olması, kaybolan Yûsuf'un bulunduğu dair babası Ya'kûb'un vahiy alması ve İsâ'nın hastaları iyileştirmesini buna örnek olarak gösterir⁶⁰. Müellif, bu örnekleri sıraladıktan sonra, Allah'ın, zor vazifelerini yerine getirirlerken hem kendilerini kuvvetlendirmek ve hem de şereflendirip üstün kılmak için peygamberlerine fevkalâdelikler verdiğini ve onlar için mucizeler yarattığını ifade eder. Hz. Peygamber'e (sav) de bazı mucizeler verilmiştir. Ancak Hz. Ebû Bekir ve Hz. Hatice ona inanmak için mucizeye ihtiyaç duymamışlardır. Bununla birlikte onun mucizelerinin birer şahidi olmalarına rağmen, Ebû Cehil ve Ebû Leheb gibiler de yola gelmemişlerdir⁶¹. Bu ifadeleriyle müellif, mucizenin iman konusunda tek başına yeterli olmadığını vurgulamak istemiştir. Yani Hamidullah'a göre, mucizenin inanmadaki tesiri ve önemi kat'î değil, izafidir⁶². Müellif, gerek önceki peygamberler, gerekse Hz. Peygamber'in (sav) mucizeleri hakkındaki görüşlerini şu ifadeleriyle ortaya koyar:

“Ben şahsen, Allah'ın seçilmiş kulları olan Resûllerin gösterdiği bütün mucizelerin gerçekliğine tam manasıyla inanan bir kimse olmakla birlikte, varlığı vacip (zaruri) olduğu için Allah'a ve

Peygamberlik ve Hz. Muhammed'in Peygamberliği, İstanbul 2002, s. 66-225; Erul, Bünyamin, “Hz. Peygamber'in Risaleti Öncesi Hayatına Farklı Bir Yaklaşım”, *Diyanet İlmî Dergi* -Peygamberimiz Hz. Muhammed Özel Sayısı-, Ankara 2003, s. 33-67.

⁵⁹ *İslâm Peygamberi*, I, 119.

⁶⁰ *İslâm Peygamberi*, I, 120.

⁶¹ *İslâm Peygamberi*, I, 121.

⁶² Yaşaroğlu, s. 95. Mucizenin peygamberin nübüvvetine delalet derecesinin ne olduğu konusunda daha önceki müellifler de benzer ifadeler dile getirmişlerdir. Meselâ Bağdadî'ye göre mucize, peygamberin peygamberliğini istidlâle zorlayıcı değil, yardımcı bir unsurdur. Başka bir ifadeyle peygamber olduğunu iddia eden kimsenin peygamber olduğunu bilmek, mucize ve diğer aklî delillere müracaatla elde edilen aklî bir sonuçtur. Ona göre Şer'i ilimler nazara (akl) dayanır. Çünkü şeriâtın sıhhati, nübüvvetin sıhhatine bağlıdır. Nübüvvetin sıhhati ise nazar ve istidlal yoluyla nübüvvetin bilinmesinin sıhhatine bağlıdır. (Abdülkadir el-Bağdâdî, *Usûlü'd-Dîn*, İstanbul 1928, s. 156-157). Benzer şekilde H.VII. yüzyıl süfilerinden es-Sühreverdî de peygamberlerin nübüvvetinin mucize ile değil, irsâl (insanlara peygamber olarak gönderilmek) ile sabit olacağını ifade eder. (es-Sühreverdî, Ebu'n-Necib *Adâbü'l-Mürîd*, Kahire ts., (Dâru'l-Vatani'l-Arabî), s. 26. Bu konuda değerlendirmeler için bk. Karadağ, Çağfer, “İsbat-ı Nübüvvet ve Peygamberlik ve Hz. Peygamber'in Peygamberliği Adlı Eser Üzerine”, *Hadis Tetkikleri Dergisi*, sy. 1, İstanbul 2003, s. 152-156.

Allah'ın resüllerine ve doğruluk dereceleri pek açık bir surette gözlerimiz önünde serili durması dolayısıyla bu resüllerin getirip tebliğ ettiği İlahi Öğretime inanmak lazım geldiği şeklinde bir düşünce tarzına sahip olmaktan kendimi alıkoyamamaktayım. Mucizeler, gönül ve kalbimize sığmayan bir şeyi kabul etmemiz için bizi zorlayan olaylardır. Mucize bir nevi zor ve cebir vasıtasıdır, cebir ve zor altında kalarak gösterilen bir itaat ve teslimiyet değer taşımaz; Kur'an-ı Kerim'de bu konu açık surette gösterilmiştir". (el-Ankebût, 29/50-51)⁶³.

Hamidullah, "Allah'ın Resûlü'nde sizler için, Allah ve âhiret gününe ümitle bağlananlar ve Allah'ı bol bol zikredip hatırlayanlar için muhakkak pek güzel bir örneklik vasfı vardır" (el-Ahzâb, 33/21) âyetinin, Hz. Peygamber'in (sav) hayatı üzerinde eser yazan kişinin mucizeler üzerinde uzun uzun durmasını engellediğini ileri sürer. Müellif ayrıca muteber hadis kitaplarında yer alması sebebiyle üzerinde hiç şüphe bulunmayan ve tarihe mal olmuş mucizelerin felsefesini yapmanın ve bunların olabirliklerini münakaşa etmenin peygamberin takdimi açısından lüzumuna kani olmadığını şu ifadeleriyle dile getirir⁶⁴.

"Ben inanıyorum ki, bir inanış manzumesinin yahut davranışlar ve eylem nizamının akla uygunluğu ve mantıklılığı bizzat o sistem vasıtasıyla ispatlanır, yoksa sadece mucizelerle değil. (Allah için namaz kılmak ve oruç tutmak lazım geldiğine dair İslâmî öğretim) ile (ben bir ağaca seslenip onu çağırırsam, o yerinden koşup gelir) ifadesi arasında bir ilişki görmüyorum. Bir ağacın yer değiştirmesi hiç şüphesiz bir mucizedir, fakat hareketsiz bir cismin hareket eden cisim haline gelmesiyle, sırf Allah emrettiği için namaz kılmak ve oruç tutmak şeklinde yaratılanların yerine getirmek durumunda oldukları vazife arasında hiçbir münasebet ve bağ bulunmamaktadır. Bu ve buna benzer bir çok sebepler altında ben elinizdeki bu mütevazî siyer kitabında hemen hemen pek az bir şekilde mucizeler konusuna eğilmiş bulunuyorum"⁶⁵. "Benim acizane reyime göre, Muhammed as.'ın insan olması hasebiyle (sebepler-netice ilişkisi içinde gösterdiği emek ve gayreti bilip öğrenmemiz), Allah tarafından onun faydalanması için ona verilen insan üstü mucizeleri bilmemizden daha istifadelidir ve bizim için daha öğretici mahiyettedir.

⁶³ *İslâm Peygamberi*, I, 122-123.

⁶⁴ *İslâm Peygamberi*, I, 123.

⁶⁵ *İslâm Peygamberi*, I, 125.

Muhammed'in getirip bize bıraktığı İlahi Tebliğ ve Öğretim, insan olmamız hasebiyle bizimle daha çok ilişkilidir ve bize hitap eder. Bu İlahi Tebliğ'in ana yapısı ve gerçekliği hususunda onun kendi hemşehrilerini ikna edip buna inandırması gayesiyle kullandığı usul ve yolu bulup ortaya çıkartabilmemizde mucizeler, ikinci planda yer işgal ederler"⁶⁶.

Muhammed Hamidullah, Hz. Peygamber'in (sav) takdiminde mucize boyutu hakkındaki kanaatlerini aktardıktan sonra, mucizelerin teferruatı ve Hz. Peygamber'in (sav) siretinin felsefi görünüş ve izahları hakkında bilgi sahibi olmak isteyenlere de Süleyman Nedvî'nin eserini⁶⁷ tavsiye eder⁶⁸.

Hamidullah, Hz. Peygamber'in (sav) mucizeleri konusundaki görüşlerini Mirac bahsinin sunumunda da farklı ifadelerle, ancak aynı muhtevayla bir defa daha dile getirir. Müellif, konunun başlangıç kısmında olayı kısaca özetledikten sonra miracın, hem büyük bir şeref ve hem de büyük bir mucize olduğunu ifade ederek, Hz. Peygamber'i (sav) şereflendirmek için Allah tarafından kendisine nasip edilen İsrâ ve Mirac mucizesinin, Müslüman camianın gerçekten haklı olarak övünmesi ve gurur duyması gereken bir vesile olduğunu söyler⁶⁹. Ardından, bu hadisenin şeklinden ziyade ruhu ve mesajıyla ilgilenilmesinin gerektiğine işaret eder:

“Benim acizane görüşüme göre Mirac'ın açıklanıp anlatılması, Allah'ın kullandığı aynı şekil tavsif ve anlatımlarla yapılması gerekir. Kur'an ve hadislerle verilen açıklamalara inanmak ve bunlarda, âhîret aleminin ele alındığı ve insan hayal gücünün hissedebileceği ve fakat ifade edemeyeceği konulardan bahsedildiği daima hatırdta tutulmalıdır. Mühim olan şey bir insanın Allah'a doğru yücelişi, ('urûc) şeklinde görülen muhtevadır. Yoksa bunun nasıllığı ve nerede cereyan ettiği değildir. Bu mucize, tamamen ruhi-manevi alanda cereyan etmiş bir olaydır ve bu olayın da tasavvufi manada olmak üzere açıklanıp ortaya konması icap eder, asla coğrafi ve turistik bir seyahat olarak değil"⁷⁰.

⁶⁶ *İslâm Peygamberi*, I, 128.

⁶⁷ Seyyid Süleyman Nedvî, *Siretü'n-Nebi*, Daru'l-Musannifin, A'zamgarh, U.P./Hindistan.

⁶⁸ *İslâm Peygamberi*, I, 128.

⁶⁹ *İslâm Peygamberi*, I, 129.

⁷⁰ *İslâm Peygamberi*, I, 133.

Müellif, Mirac ile ilgili bu görüşlerini aktardıktan sonra konuyu kaynaklarda geçtiği gibi teferruatlı bir şekilde anlatır⁷¹. Hamidullah, olayın nasıllığı konusuna girilmemesinin gereğini vurgulamakla birlikte, kendi görüşüyle çelişerek, hadisenin oluşuyla ilgili değerlendirme yapmaktan da kendini alamamış ve miracın uykuda mı, yoksa uyanık halde mi gerçekleştiği, bedenî mi yoksa ruhî mi cereyan ettiği tartışmalarına girmiştir⁷². Ona göre Mirac'ın maddî olduğuna inanan ulemaya bazı itirazlar ileri sürülebilir. Şöyle ki, Mirac'da maddî yolculuk hadisesinin Allah'ın her yerde hazır ve nazır olma sıfatlarına aykırı düşer. Halbuki Allah, *"Biz ona şah damarından daha yakınız"* (Kâf, 50/16) buyurmamış mıdır? O zaman O, her yerde hazır nazır olunca, bizim O'nu göklerde ve semalarda bulunan Taht'ta (Arş) aramamız, Allah'ı kendi Taht'ından küçük, bu Taht'ın da göklerden küçük ve bu göklerin de kainattan küçük, yani en dışta kainat olmak üzere, hepsini birbiri içinde tasavvur edip öylece inanmamız icap eder ki, böyle bir düşünce İslâm'ın Allah tasavvuruna aykırı olduğu için kabul edilemez⁷³. Hamidullah, miracın gerçekleşmesi hususundaki kanaatlerini belirttikten sonra, bu konudaki asıl bakış açısını yeniden dile getirerek görüşlerini şu şekilde tamamlar:

"Şahsen ben, bir müslümanın beyhude münakaşaya girmemesinin daha iyi olacağı kanaatindeyim. Allah'ın insanlığa bahsettiği bu fevkalâde nimet ve teveccühten, yani miractan manevî-ruhî yönde kendimiz için istifadeler sağlamalıyız. Özellikle Resûlullah bizzat buyurmaktadır ki (İbn Hanbel, III, 321, 339), bir müslümanın namazı miracıdır. Peygamberin miracı kendine, bizim miraçlarımız hiç şüphesiz buna layık isek, yani şahsen buna liyakat kazanmış isek her birimizdir"⁷⁴.

Muhammed Hamidullah'ın miracın nasıllığından ziyade, vermek istediği mesajı önemsemek gerektiği şeklindeki prensibine rağmen, olayın nasıllığı konusuna dair kanaat aktarması⁷⁵, onu bu konudaki tartışmaların içine çekmiş, görüşleri, zaman zaman mirac mucizesini inkâr ettiği şeklindeki ithamlarla yüz yüze gelmesine sebep olmuştur. Nitekim Erzurum'daki konferanslarında bu konudaki dile getirdiği açıklama ve kanaatlerini eleştiren reddiye

⁷¹ *İslâm Peygamberi*, I, 134-142.

⁷² *İslâm Peygamberi*, I, 142-143.

⁷³ *İslâm Peygamberi*, I, 143.

⁷⁴ *İslâm Peygamberi*, I, 144.

⁷⁵ Müellifin bu konudaki görüşleri için ayrıca bk. "Mucize, Keramet, İstidrac", *Konferanslar*, (çev. Zahit Aksı), ? ? Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Yay, Erzurum 1975, s. 1-14.

türünden bir risale yayınlanmıştır⁷⁶. Mirac hadisesinin nasıllığına dair tartışmalar her zaman yapılmakla birlikte⁷⁷, bu kanaatinden yola çıkarak Hamidullah'ın mucizeleri inkâr ettiği, hatta siyer takdiminde mucizeleri kullanmadığı/dikkate almadığı şeklindeki bir görüş şüphesiz müellife haksızlık olur. Çünkü böyle bir kanaati, bizzat onun *İslâm Peygamberi* isimli eserinin muhtevası çürütür. Zira bu kitapta onun Hz. Peygamberle (sav) ilgili pek çok mucizeyi zikrettiği açıkça görülmektedir. Müellifin mucizelere bakışı, onların mucize olup olmadıkları üzerinde değerlendirmeler yapmaktan ziyade, Hz. Peygamber'in (sav) özelde Müslümanlara, genelde de tüm insanlığa takdimde mucizenin İslâmî öğretiye göre ikinci planda değerlendirilmesi şeklindeki metodik yaklaşımı dikkate alınarak değerlendirilmelidir. Yoksa mucizelerin özü ve gerçekliği ile ilgili olarak onun herhangi bir itirazı, tespit edebildiğimiz kadarıyla söz konusu değildir.

Sonuç olarak ifade etmek gerekirse, Muhammed Hamidullah geçen asrın en büyük İslâm alimlerinden birisi olarak, özellikle Hz. Peygamber'in (sav) tanınması ve tanıtılmasında, yani siyer ilmi sahasında önemli bir misyon üstlenmiş ve bu alanda kıymetli eserler vermiştir. Sadece eserlerinin sayısı ve çeşitliliği değil, muhtevaları da dikkate alındığında, onun siyer/İslâm tarihi alanına önemli açılımlar ve alternatif sunum metodları kazandırdığı açıkça görülür. Onun siyere getirdiği en önemli yeniliklerden birisi de mucize merkezli peygamber takdiminden, insanî odaklı ve dinî öğreti merkezli bir peygamber takdimine geçiştir. Muhammed Hamidullah'ın aynen hukuk, hadis, tefsir sahaslarında olduğu gibi, bu alandaki eserleri de hem metod hem muhteva açısından daha sonra telif edilecek eserlerin öncüsü ve araştırmacıların ilham kaynaklarından biri olmaya devam edecektir.

⁷⁶ Çıkman, Zeki, *Mirac ve Hamidullah*, İstanbul 1976.

⁷⁷ Bu konuda farklı rivayetler ve rivayetlerin değerlendirilmesi için bk. İbn Kesir, *Hadislerle Kur'an Tefsiri*, (çev. Bekir Karlığa-Bedrettin Çetiner), I-XVI, İstanbul 1985, IX, 4601-4684.